

פשט ודרש בליל הסדר

(תשפ"ב)

בא זה באמצע הדברים.

בסוף ההגדה, מיד לפני הברכה על סיום ההגדה, אנו אומרים בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ולפי פשוטו הענין הוא שצריך לצייר ולדמיין מה שבמציאות אינו, שהרי זה פשוט שבמציאות לא יוצאים ממצרים בכל דור ודור, אלא בכדי להמחיש את גודל הנס, אז מרגישים את זה יותר ויותר אם מדיימנים שזה אירע לו בעצמו מאשר רק לדורות הקודמים, ולפי זה אין זה אלא התעוררות בעלמא להגביר ולהמחיש את הנס. אבל כידוע, זו מצוה קשה לקיים. ולפי הפשטות אנו לא מקיימים אותה כראוי, כי קשה לאדם לדמיין ולתאר את עצמו מה בדיוק היה שעבוד מצרים ומה היתה ההרגשה של היציאה ממנה. זה דבר שרחוק מהשגתנו ומהבנתנו, ואעפ"כ אנו מצווים שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים¹.

ועוד תמוה, הרי בתחלת ההגדה, מיד בתשובת האב על שאלות הבן של מה נשתנה שאומר לו עבדים היינו לפרעה במצרים, אנו אומרים: ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ופשטות הבנת הדברים הוא, שלולא נסי יציאת מצרים שאירעו לאבותינו, היינו נשארים שם לעולם, כי אי אפשר לצאת ממצרים בלי הנסים שעשה הקב"ה, ומכיון שהקב"ה הוציא את אבותינו, ממילא יצאנו גם אנו עד היום הזה, שהרי אנו בני בניהם של היוצאים הללו. ומבואר שאין הפשט שאנחנו יצאנו ממצרים, אלא שהקב"ה הוציא את אבותינו ממצרים, וממילא גם אנחנו יצאנו, וזה הרבה יותר קל להרגיש.

וכפי הנראה יש כאן שני רעיונות שונים, שבתחלת ההגדה העבודה היא שצריך האדם להבין שאילו יצא מצרים של אבותינו, ממילא גם אנחנו היינו נשארים, אבל עיקר השבח הוא על יציאת מצרים של האבות, ושם לא מוזכר כלל ענין "לראות את עצמו". אבל בסוף ההגדה נתחדש רעיון אחר, והיינו שהאדם צריך לדמיין לעצמו שהוא עצמו היה שם, עבד קשה בפתום ורעמסס, ויצא הוא עצמו, הרי שיש לפנינו שני רעיונות, והם לכאורה סותרים זה את זה. ויש לבאר הענין.

נקדים הקדמה קטנה שכל מי שלמד חומש עם רש"י יודעה היטב ומבינה היטב. רבים הם המקומות בתורה שהפסוק נקרא כפשוטו ומובן היטב. כמעט ואין שום בעיה מלהבין, ולכן אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ואפילו אם יש איזה קושי, אבל יש ביאור לפי הפשט. אבל כאשר מעיינים ברש"י, או במקורותיו שהם הגמרא ומדרשי חז"ל, רואים לפעמים הבנה חדשה בפסוק שבכלל אינה לפי הפשט, ולפעמים רואים במדרש חז"ל או ברש"י ההיפך מהשתמע בפסוק. הפסוק יאמר הלכה אחת, וחז"ל במדרשי

בהשקפה ראשונה נראה שמצות סיפור יציאת מצרים היא מצוה קלה לקיים, לומר סיפורים ולדבר על יציאת מצרים זה לא נשמע כדבר קשה [אדרבה יש שמתקשים עם המצה או היין או המרור], אבל האמת היא שמצות סיפור יציאת מצרים לא כ"כ קל לקיים כהוגן, וצריכים להתכונן לזה היטב, והיינו משום שקשה מאד לספר דבר שכל אחד יודע ואין בו שום חידוש, מה שקורים "סיפור ישן", וכנראה כבר הוקשה זה לבעל המגיד עצמו, דהנה לאחר מה נשתנה אומרים עבדים היינו כו' ומסיימים ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, ומבואר שיש כאן חידוש, דהו"א שחכם וזקן ונבון פטור מן המצוה, וזה פלא דהיכן מצינו מצוה מה"ת שחכם זקן או נבון פטור הימנה, ובהכרח צ"ל שמכיון שהמצוה כפשוטה היא לספר ביציאת מצרים א"כ לא שייך לספר סיפור שכבר ספרתי מאה פעמים, יסוד הסיפור הוא לחדש משהו למי שמספרים אליו, אבל כולנו יודעים על תגובת הציבור כאשר מישוהו רוצה לספר לנו סיפור שכבר שמענו מקודם, הרי אי אפשר בכלל לשמוע אותו, וא"כ עכשיו צריך להסביר איך באמת אפשר לחייב לספר סיפור ישן בכל שנה, הרי זה יוצא מן האף, שהרי הסיפור לא משתנה משנה לשנה, וכולנו חושבים את עצמנו לחכמים גדולים, ויש מאתנו שאפילו זקנים, אז איך מתמודדים עם זה? ובשביל בעיה זו יש לנו את ההגדה, אבל איך ההגדה פותרת בעיה זו?

מצות סיפור יציאת מצרים במבנה ההגדה בנויה על ארבעה פסוקים בפרשת כי תבא, ואנו דורשים את זה בכמה מיני לימודים מהספרי וממדרשי חז"ל, ומתאימים את זה עם הפסוקים בספר שמות. וכבר ידועה הקושיא דזה באמת אופן תמוה לספר את נסי מצרים, כלומר ממבט השקפתו של האיכר הישראלי בבית המקדש, שהוא מסתכל לאחור, ולכאורה הדרך הישירה היתה להעתיק את הפסוקים ישר מפרשיות שמות וארא ובא, ואולי להתחיל עם פרשת וישב, ששם מתואר הירידה למצרים, השעבוד וההצלה, המכות והישועה, ואז אנו נבין היטב את הסיפור כהלכתו, אבל חז"ל תקנו שמצות הסיפור תתקיים לפי מה ההיסטוריה הנרמזת בפרשת בכורים ע"י דרשות ומאמרי חז"ל, וזה תמוה, וכבר דברו המפרשים בזה, זה בכה וזה בכה.

באמצע ההגדה, לאחר שאמרנו עבדים היינו והשבנו על שאלת מה נשתנה, פתאום אנו מפסיקים באמצע המצוה ואנו אומרים ברוך המקום ברוך הוא כנגד ארבעה בנים דברה תורה אחד חכם ואחד רשע וכו', ולכאורה זה היינו צריכים לומר בתחלת ההגדה, ואולי עוד קודם מה נשתנה, שהרי אנו משיבים לבנים מיד לאחר זה, שהרי כל ההגדה בנויה על הסיפור לבנים, וא"כ היינו צריכים להקדים שישנם סוגי בנים נפרדים, ורק אח"כ להתחיל את המענה, אבל כפי שסדרו בעל המגיד, לא מובן מדוע

בע"פ שם נראית כן שכתב חז"ל אמר רבא וצריך שיאמר ואתנו הוציא משם, חז"ל צריך שיאמר פסוק זה ואתנו הוציא משם שצריך להראות את עצמו כאילו יצא משם שאף אותנו גאל הקב"ה, עכ"ל. כלומר שרק צריך לומר את הפסוק, אבל אין דין שמחויב להרגיש כן בעצם, משום שבעצם זה לא שייך.

1. ואולי מטעם זה שינה הרמב"ם את הגירסא וכתב שחייב אדם להראות את עצמו, כלומר אין זה אלא מעשה חיצוני שהוא מראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שהוא מיסב לשולחן ושותה ד' כוסות שזה כאילו הוא עצמו עושה סעודת הודאה על שחרורו, אבל אין זה אלא העמדת פנים בעלמא, והיינו משום שאי אפשר לדמיין מה שאינו במציאות. וגם שיטת הרשב"ם

התורה, על ידי הכח של י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, ידרשוה באופן אחר לגמרי. דרש חז"ל יכול לעקור את התורה שבכתב, כמו שרוב פרשת משפטים, שהתורה אומרת עין תחת עין, וחז"ל דרשו שזה ממון, או שהתורה אומרת ועבדו לעולם, וחז"ל דורשים חמישים שנה, או שהתורה אומר וגם בעליו יומת וחז"ל אומרים שלא כך הדין אלא כופר ישלם. הרי שהדרש הוא היפך הפשט, שהדרש מגלה את הביאור הנכון בפשט, וממילא הפשט מאבד את מקומו לדרש. וכך הוא כמעט בכל הלכות התורה וסוגיות הגמרא, שלפי המדות שהתורה נדרשת בהן, אנו מבינים את מצוות התורה באופן אחר מהבנתן הפשטית.

והנה אם נעיין ברמב"ם בפ"ז מחמץ ומצה נראה שהוא מסדר את מצות הסיפור לשני חלקים:

הל"א: מ"ע של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים כו' וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו ה"ז משובח. הל"ב: מצוה להודיע לבנים... הל"ג: וצריך לעשות שינוי כדי שיראו הבנים וישאלו מה נשתנה וכו'. הל"ד: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחילה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודיפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים... והוא שידרוש [וכלשון המשנה: ודורש] מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו ה"ז משובח.

ומבואר לע"ד מרהיטות לשון הרמב"ם שיש שני דינים של כל המרבה ה"ז משובח, דמתחלה הוא מדבר בנוגע לסיפור יציאת מצרים, ואח"כ מדבר בנוגע לדרש של פרשה זו. אבל תמוה מדוע כפל הרמב"ם הלכה זו, הרי כבר אמר בהל"א שהמרבה לספר ה"ז משובח, וא"כ מה הכפל שכפל בהל"ד שכל המרבה ומאריך בדרש פרשה זו ה"ז משובח?

והנראה בביאור הענין, דהנה ברור שביציאת ישראל ממצרים בחג הפסח היו שתי יציאות שבאמת הם חלוקות זה מזה – היתה יציאה גשמית מעבדות לחרות, וזה פשוט ומובן לכל מי שהיה במצרים, ואי אפשר לחלוק על זה, שזה מציאות מופשטת ומוכרת על פני השטח, שאתמול היה עבד והיום הוא בן חורין. אבל זה רק החיצוניות של הדבר, כי הלא בודאי הרבה יותר מזה אירע בפסח, כי המעמיק בדבר והמבינו היטב מכיר שאנחנו נהפכנו לעם ה', שמקודם היינו עבדי פרעה ועכשיו נהפכנו לעבדי ה', וזה באמת לא דבר הנראה לעינים, כי האדם מבחין אפשר שנשאר אותו בן אדם שהיה אתמול, אבל כאשר דורשים

את הדבר וחוקרים בו, דו"ח, ורוצים לדעת מה עשה לנו ה' שעשה עשר מכות וקריעת ים סוף ומכת בכורות וכו', דורשים את הענין לפי הכללים של דרש, אז רואים הרבה יותר מהשפה ולחוך, אז רואים את הגאולה הרוחנית שאירעה במצרים. אבל מי שמסתכל רק בעינים שטחיות אפשר והוא יראה את הגאולה הפשטית, החיצונית, אבל לא יראה את הגאולה של הדרש, את הפנימיות של הגאולה, שבשביל זה צריכים לדרוש ולחקור ולהבין על מה עשה אלקים כל זה.

ונראה שזה מה שייסד הרמב"ם שיש שתי מצוות נפרדות בליל הסדר, יש מצוה של לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים, זה הפשט, הסיפור לכשעצמו, זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, זה זכירת הסיפור, ואת זה צריכים להודיע לבנים, וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו ה"ז משובח, כלומר כל מה שאומר יותר מהסיפור עצמו, מהדברים שאירעו במציאות, זה משובח, שבוה מקיים חלק זה של המצוה, שהוא סיפור הדברים כהויותן, והוא מצווה למסור את עובדות הסיפור לבנים שלו, שידעו שהקב"ה גאלם מעבדות לחרות. והמקור לזה הוא ממש"כ בהגדה וכל המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח.

אבל יש חלק שני, וזה חלק הדרש³ והיינו שצריכים להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כלומר צריכים לעיין מה אירע פה, מה נשתנה מאתמול להיום, ולכן צריך לספר על הענין הרוחני, שהיינו כופרים בימי תרח ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מהאומות... והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, כלומר בשביל זה לא מספיק לספר על האירוע, ובקורות ימי העולם היו הרבה מלחמות של עצמאות שהעם שהיה משועבד מקודם עכשיו הוא בחיים give me liberty or give me death, ועוד כהנה, אבל כאן זה משהו אחר, ולכן צריכים לדרוש ולחקור וללמוד את הענין, יש סוגיא של יציאת מצרים, יש סיפור של יציאת מצרים ויש סוגיא של יציאת מצרים, והם לא דומים זה לזה כלל, וכאן יש מצוה מיוחדת של כל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו, כלומר הוא לומד את הסוגיא, אז הוא מקיים את חלק הדרש, מלבד חלק הסיפור שגם על העובדות שבסיפור יש ענין להרבות.

בחלק הדרש קל מאד לקיים המצוה של בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר ואותנו הוציא משם וגו'. והיינו שזה אי אפשר לעשות בחלק הסיפור של ההגדה, כי מי שיושב בליל הסדר ואומר לבנים שלו, שמע חביבי, אתמול הייתי במצרים והיום בערב יצאתי, אז מותר לבן להסתכל עליו כאילו הוא יצא

בחלק הדרש, וזה תלוי דוקא לפי דעתו של בן, דיש בנים שעמם לא שייך לקיים חלק זה של המצוה, ודו"ק.

ומקור התנא לענין זה שיש עוד דין של דרש חוץ מדין סיפור, אפשר שהוא כמש"כ באו"ש הנ"ל שבעיני ענייית דברים הרבה דילפנין מפרשה דוענית ואמרת, ועיין.

ולפי"ד י"ל שילף התנא דין זה מקרא דואותנו הוציא משם, שדרשינן להלן דקאי על החיוב של בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו, וזה לא שייך לפי הפשט, וא"כ איך חייבתו תורה בזה, ובהכרח שיש עוד דין שהוא לדרוש את הסיפור ועל ידי הדרש יוכל לבוא לידי ראית עצמו כאילו יצא, הרי שמהתורה גופא מוכח שישנם שני דינים בלילה זה, ודו"ק היטב.

2. ועיין אור שמח שתמה באמת מה מקור של הרמב"ם שיש להאריך בדרש פרשה זו, ותיריך דכיון דחלם עוני נקרא כן משום שעונין עליו דברים הרבה, ובפרשת בכורים נאמר וענית ואמרת, הרי שצריך להאריך בדרש פרשה זו, ועיי"ש. אבל עדיין לא יישב מדוע ישנם שני דינים נפרדים, א' להאריך בסיפור, והב' להאריך בדרש, ובדברינו יבואר.

3. ומקור הרמב"ם לזה הוא משנה מפורשת בע"פ: מתחיל בגנות ומסיים בשבח ו"דורש" מארמי אבד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה, ע"כ. וא"ש לפ"ז גם מה שכתבו במשנה לפני זה: ולפי דעתו של בן אביו מלמדו וכו', ואף שכבר כתב בתחלת המשנה ואם אין דעת בבן אביו מלמדו, ומה זה שחזר ושנה, אבל לפי"ד א"ש, דרישא דמתניתין מיירי במצות סיפור בעלמא כפי הפשט, וע"ז כתב ואם אין דעת בבן אביו מלמדו, כלומר אפילו מי שאין לו דעת אפשר לומר לו סיפורים, דלזה לא צריך דעת, וסיפא דמתניתין מיירי

מדעתו, לא ממצרים, זה שטויות. אבל החירות הרוחנית שעברנו בה ביציאת מצרים, זה אנו מחדשים בכל שנה ושנה מחדש, זה אנו מעלים את עצמנו ומתעלים, השעבוד של מצרים, הטומאה של מצרים, הע"ז של מצרים, לא רק משעבוד מצרים אלא מטואת מצרים, זה חייב להרגיש התעלות בכל דור ודור, אם אתה לא מוציא מהסדר איזה התעלות רוחנית, אם קודם הסדר אתה אותו בן אדם כמו לאחר הסדר, אז לא קיימת את יסוד הסדר. אז זה קיימת רק את הסיפור אבל לא את הדרש.

וכיון שכן מבינים אנו את כל מבנה ההגדה. אנו יושבים בליל הסדר ועושים שינויים בכדי שהבן ישאל מה נשתנה, ואנו אומרים לו עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלקינו ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה... זהו הוא הסיפור. ואמנם אין זה סוף ההגדה, ואנו עוד נדרוש הרבה על הסיפור הזה, ולכן אפילו כולנו חכמים כלנו נבונים כולנו יודעים את התורה, ואנו עומדים לקיים את מצות דרש ההגדה, מכל מקום יש מצוה מיוחדת לספר גם את הפשט, כי זה מרבה את הנס ומגדיל כבוד המקום, ועל זה אנו מסיימים וכל המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח. וזה אנו מביאים ראיה מהתנאים שאף שהיו חכמים ונבונים מ"מ הם בזזו זמן בסיפור המציאות עצמה, כי זה חלק גדול של המצוה, החלק הראשון, ולאחר זה גמרנו עם מצות סיפור יציאת מצרים, קיימנו את המצוה הראשונה ברמב"ם: זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים [ולכן מזכירים משנת ראב"ע להראות החילוק בין סיפור לזכירה], ולכן אומר הרמב"ם ע"ז בהל"ב לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כי זה תלוי בסיפור, וסיפור תלוי לפי דעת הבן, שאם הוא טפש אז אומרים לו את הסיפור כמו שאומרים לילד קטן, ואם הוא גדול אז מספרים יותר ויותר, הרי זה משובח, הכל לפי דעתו של בן.

ועל חלק זה של המצוה אנו אומרים: ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, ולא כתוב ואילו לא הוציא הקב"ה אותנו, כי אנו

4. ואפשר מה שאיתא בתוספתא שחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, אין הכוונה להלכות הפסח, אלא לחלק הדרוש, והיינו בלשון חז"ל "הלכה עוקרת את המקרא", וכמו הל"מ שדורשת פשוטו של מקרא, ודו"ק.

5. ולפ"ז אפשר לבאר מדוע לא מברכים על מצות ההגדה, וכבר נתחבטו בזה, ועיין בפרקי מועד להגרמ"ג זצ"ל שיישב משום שמצות סיפור ההגדה היא בעצם מצות תלמוד תורה, שהתלמוד תורה הוא בפרשיות אלו של יציאת מצרים, ועל תורה כבר אמרנו ברכות התורה בבוקר, עכ"ל. ולפום ריהטא תמוה, דהא יש כאן מצות נוספת של סיפור יציאת מצרים, וזה לא מקיימים על ידי תלמוד תורה אלא ע"י סיפור. אבל לפמ"ש נראה, דאף שיש מצות סיפור, אבל זה רק חלק ההכנה להמצוה, עיקר המצוה היא הדרש של הסיפור, שזה אנו מקיימים על ידי לימוד הפרשה לעומקה ובמקורותיה, וא"כ עיקר המצוה היא בודאי קשורה לתלמוד תורה, ועל תלמוד תורה כבר בירכנו ברכת התורה, ודו"ק בזה.

ובאמת המהר"ל בגבורות ה' פס"ב כתב שאין מברכין על ההגדה משום שעיקר המצוה היא בלב, שיועד מה שאומר, ועל מצוה שבלב לא מברכים, עיי"ש, והיינו שעל לימוד תורה מברכים משום שאמירת התיבות היא מצוה אפילו בלי הבנה וכמ"ש המג"א בס"י נ', אבל אמירת ההגדה אינו מצוה אא"כ מבינה, ועיי"ש. ולפ"ד א"ש היטב, דמצות הסיפור אינה אלא הכנה למצות הדרש, והדרש תלוי בהבנת הלב, ודו"ק.

6. והנה עיין ברמב"ם הל"ד שביאר דין של מתחיל בגנות ומסיים בשבח, וכנראה שפסק בין כרב ובין כשמואל שפליגי בגמרא מה היא הגנות ומה היא השבח, אבל תמוה שסידר דבריו שלא כסדר, דמקודם כתב שיאמר מתחלה ע"ז היו אבותינו, ואח"כ כתב שיאמר עבדים היינו, וזה שלא כסדר. וכן מה שכתב אח"כ: והוא שידרוש מארמי אבד אבי וכו', הלא זה קאי רק

לא יצאנו, אבותינו יצאו, כלומר במציאות הפשוטה בודאי רק אבותינו יצאו, אי אפשר לחלוק עם זה, אלא שאם לא היו יוצאים אבותינו, ממילא גם היינו אנו נשארים שם, אבל סיפור היציאה הוא כולו של אבותינו. והשנויים שעושה זה רק הכל במצות סיפור, שזה נעשה לבן לבאר להם את הסיפור.

אבל אח"כ מתחילים להתכונן לחלק שני של המצוה, וזה תלוי בדרש עומק הפרשה ובביאורה, ואמנם חלק זה של המצוה, הוא כבר לוקח קצת חכמה, ולכן אנו מקדימים שישנם ארבעה בנים, ועם הרשע איננו מתווכחים כלל או דורשים עמו כלל, עם התם ושאינו יודע לשאול אנו רק מקיימים מצות סיפור, וזה כבר קיימנו – בחזקת יד הוציאנו ה' מבית עבדים, אבל עם החכם, זה שיועד ללמוד ולהשכיל ולהבין, אתו אנו מקיימים את החלק השני של מצות הלילה, מצות לימוד הסוגיא והפרשה לעומקה.⁴

ולכן אנו אומרים אז: צא ולמד, אז מתחילים ללמוד,⁵ כלומר מתחילים לעיין ולחקור ולדרוש, כלומר כל האירוע מבחינה היסטורית רוחנית, בעבר הנהר תרח ויעבדו אלהים אחרים ואקח את אביכם, ואז דורשים כל הענין לעומק, ומאריכים הרבה בדרש פרשה של ארמי אבד אבי,⁶ כלומר לא לומדים את הפסוק כפי הפשט, את הפשט אפשר ללמוד בפרשת שמות וארא בא, אבל מצוה זו קיימנו כבר, עכשיו אנו צריכים לחקור ולדרוש את הדבר מבחינה אחרת, כלומר מבחינת עם ישראל בארץ ישראל תחת ממשלת הקב"ה, ולכן בפרשת ביכורים בשעה שאנו כבר בארץ ישראל, אז מסתכלים אנו מאחור ורואים מה עשה לה' כשהוציא אותנו מארץ מצרים, ואנו דורשים וחוקרים כל תיבה ותיבה כפי שהיא נלמדת בספרי, אין כאן סיפור, אלא יש כאן תלמוד תורה בעומק. וזוהי היא ההקדמה, מתחלה ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו, והיינו שלפי הפשט רק הפכנו מעבדים לבני חורין, אבל כנשעמים בדבר נראה שמקודם היינו ע"ז ועכשיו נהפכנו לעבדי המקום.⁷

על המתחלה ע"ז היו אבותינו, אבל זה לא שייך לפיסקת עבדים היינו. וגם תמוה, הא לפ"ד פיסקת "עבדים היינו" זה חלק הסיפור והפשט, ואינו שייך כלל לחלק הדרש.

ולכן נ"ל ביאור חדש ברמב"ם, שבודאי דבריו קאי על הסדר, ומה שכתב שיתחיל שעבדים היינו לפרעה במצרים, זה לא קאי על פיסקת "עבדים היינו" שבתחלת ההגדה, אלא קאי על הפסוקים של וירעו אותנו המצרים ויענו ויתנו עלינו עבודה קשה, ושם אנו מאריכים בגנות הדבר ומפרשים אותו הרבה, וזה באמת חלק הדרש שהוא נעשה על ידי דרישת ארמי אבד אבי, וזה באמת על הסדר, דמקודם אומר ארמי אבד אבי ואח"כ מביא הפסוקים של ויענונו וכו', ומדויק זה טפי בלשון הרמב"ם, שכותב שמתחיל ומודיע "ש"עבדים היינו לפרעה במצרים, ולא כתב "עבדים היינו" היינו פיסקת עבדים היינו, אלא הענין שעבדים היינו, וזה אמת לאמתה לפענ"ד.

7. והנה המגיד אומר: צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולכן בקש לעקור את הכל. וכבר תמהו כל המפרשים איך שהמגיד מפחית מרשעתו של פרעה ומגביר רשעתו של לבן, אבל עוד יותר תמוה שכל הנהגתו המורשעת של לבן לא מפורשת בתורה, ואדרבה לפי סיפור התורה לבן ברח אחרינו והם עשו ברית ביניהם, ורק חז"ל בתושבע"פ גילו לנו מה שזמם לבן לעשות, ואדרבה לפי הפשט "ארמי" קאי על יעקב, עיין ראב"ע ורב"ח שם, ועיין רשב"ם שקאי על אברהם, וא"כ כל מהות ענין זה הוא דרש לפי עומקו של הדרש. ולפ"ד א"ש שכוונת המגיד היא להראות לנו שאי אפשר להבין את הסיפור אם לומדים את הפשט לבד, שאם לומדים את הפשט בכלל לא רואים את עומק מעשיו ומחשבותיו של לבן, וזה כדוגמא וכהקדמה לעומק הנצרך ללימוד כל הפרשה כולה, ודו"ק. ועוד יש להוסיף, שלפי מה שביארנו שהפשט של יציאת מצרים

ואכן כפי שאר חלקי התורה, הדרש מבאר את הפשט, והלכה עוקרת מקרא, והעיקר האמיתי הוא מה שהדרש מבאר, ואף למשל שהסיפור כפי שהוא נכתב בתורה הוא שהיו עשרה מכות, אבל בא רבי יוסי הגלילי ואומר לנו שזה הסיפור בשביל גן ילדים, בשביל התם ובשביל השאינו יודע לשאול, זה הפשט, וזה מה שאנו אומרים, אבל אתם יודעים מה האמת, האמת היא שאמנם במצרים היו עשר מכות, אבל על הים היו חמשים מכות, וזה כבר לא מפורש בפסוק אלא שאנו מוציאים את זה בעומק הדרש, שכאן נאמר אצבע, וכאן נאמר יד, ומכיון שאצבע זה עשר מכות ממילא על הים לקו חמשים מכות.

ע"ז בא רבי אליעזר ואומר שלפי מסורת הדרש שלו צריכים להוציא את הפשט מפשטותו עוד יותר, שאפילו במצרים כל מכה היתה של ארבעה מכות, וא"כ לקו במצרים ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות, ורבי עקיבא מוסיף עוד יותר בכח הדרש שלו, ולפי זה בא הדרש ועקר את הפשט.⁸

ואפשר שמה שכתב הרמב"ם כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, אין זה מדין סיפור, אלא מדין דרש, שצריך לדרוש טעם המצה וטעם המרור וטעם הפסח, וזה לא שייך לסיפור, אלא לדרש ולחקירה וללימוד.

ולאחר שגמרנו את מבנה הסיפור ואת מבנה הדרש, אז אפשר לומר בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כלומר אין זה דמיון בעלמא כפי מצות הסיפור, ששם באמת אין מצוה זו אלא המצוה היא לא את אבותינו בלבד וכו', אבל עכשיו שדרשנו את מהות הדבר, ושבפסח אירע מהפך רוחני בחיי העם, א"כ החובה מוטלת על כל אחד ואחד שמתוך התרוממות ליל הסדר הוא יוצא שוב ושוב מהשפעת מצרים, וכל התעוררות רוחנית, אפילו קטנה ואפילו ארעית, מכל מקום זה יציאת מצרים רוחנית, וזה לא דמיון אלא מציאות.

ולכן אנו ממשיכים, לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם שנאמר ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו, כלומר לפי הדרש של היציאה, לא הסיפור הפשוט, אלא הסיפור לפי העומק, זה כבר גאולה רוחנית המתחדשת בכל דור ודור, בעבור זה עשה ה' לי. והמקור שמביא בעל ההגדה, שנאמר ואתנו הוציא משם, זה באמת נאמר בתשובת בן החכם, ולא בשאר הבנים, ודו"ק.

ועל זה אנו מסיימים לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו, כלומר שני החלקים – לאבותינו, ולנו, את כל הנסים האלו, כלומר מעבדות לחרות, אבל גם מאפלה לאור גדול, זכינו לאור התורה והאמונה, ולכן עכשיו אנו מוכנים לומר לפנינו שירה חדשה, ואנו אומרים שני פרקי תהלים, אלא שמעכשיו הסדר הוא הפוך, דבמבנה ההגדה

הוצרכנו להתחיל בסיפור כמשמעו כפי הסדר, אבל עכשיו שנתברר הדרש, אז ההלכה עוקרת את המקרא, א' כלפי הגאולה הרוחנית, העיקרית, הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה, והשני בצאת ישראל ממצרים כו' הים ראה וינוס, הסיפור כמשמעו, שני חלקי מצות הלילה, ועל זה אנו מוסיפים ומברכים בא"י אמ"ה, אשר גאלנו, מקודם אשר גאלנו, וג"כ וגאל את אבותינו ממצרים, ואנו מסיימים ואומרים בא"י גאל ישראל, זהו מבנה ההגדה באספקלרית חז"ל.

ואפשר לפ"ז להבין מה שאומר המגיד ברוך שומר הבטחתו לישראל ב"ה שהקב"ה חשב את הקץ כמה שאמר לא"א בברית בין הבתרים שנאמר ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ת' שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול, וע"ז אנו מסיימים: והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם. ופירשו כל המפרשים ש"והיא" היא ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים היא שעמדה לאבותינו ולנו בכל דור ודור, אבל לכאורה תמוה איפה כתוב בברית בין הבתרים על כל דור ודור, הלא מפורש בפשט הפסוק שקאי על מצרים, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ולא כתוב כלום יותר מזה?

אבל לפמשינ"ת א"ש, דאמנם לפי פשוטו זה קאי על יציאת מצרים בלבד, אבל לפי מדרשו הרי מפורש בכל המקורות שברית בין הבתרים לא היתה ברית לגבי שעבוד מצרים לבד, והיינו שכאשר אומר הקב"ה לאברהם קח לי עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משלש ותר וגזל, ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בתר, וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברהם, פירש"י שאף שאין מקרא יוצא ידי פשוטו שהיה כורת עמו ברית לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ, אבל אח"כ ממשיך רש"י ואת הצפור לא בתר, לפי שאומות ע"ז נמשלו לפרים ואלים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים, ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס, ואומר הצפיר השעיר מלך יון, וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכים ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם, ואז כאשר וירד העיט על הפגרים, כאשר אומות העולם יורדים כמו עיט, וישב אותם אברהם, ופירש"י רמז שיבוא דוד בן ישי לכולותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח, ואז מתחילה אימת הגלות, והנה אימה חשכה גדולה נפלת עליו, ופירש"י רמז לצרות וחשך של גלות, ועי"ש ואח"כ פירש"י וגם

לכן משל פרעה, אבל אין אנו יודעים את זה אלא א"כ אנו מקיימים צא ולמד, ודו"ק. (שו"ר בתו"ש על שמות בחלק המילואים עמ' רמג, שביאר פיסקא זו על דרך זו, והביא מקור לכך מדברי הספרי בפרשת כי תצא שעמוני ומואבי נטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם, יותר מן המצרי שאינו אסור אלא לג' דורות, שהם רק רצו להטביע את ישראל בים, והן הן הדברים, ועי"ש).

8. ועיין בשבלי הלקט בשם רבינו ישעיה: חשבון המכות שלקו על הים שר"י אומר חמשים מכות ור"א אומר מאתיים ורע"א ר"נ ובין כולם ת"ק וע"ז אר"י הסימן דצ"ך עד"ש באח"ב שעולה תק"א ובג' לא קפדינן על א' חסר או יתר, ודו"ק.

קאי על היציאה הגופנית והדרש של פסח קאי על היציאה הרוחנית, א"כ יש להביא פיסקא זו היטב, והנה פרעה לא גזר אלא על הזכרים, כלומר הוא גזר עלינו להשליך את הבן הילוד ליאור, והיינו גזירת הגוף משום שחשש שיולד מושיען של ישראל שיגאלם ממצרים, אבל אין זה גזירה אלא על גופן של ישראל, אבל לכן הרי לא גזר על גופן של ישראל, אלא כל כוונתו היתה להחטיא את יעקב, והיינו שכל כוונתו היתה להעבירו מדרכי אברהם ויצחק ורצה שיתבולל עמו, ואפילו בכריתת הברית עמו שיתף אלהי ישראל עם אלהי נכר, וא"כ הלא קי"ל שגדול המחטיאו יותר מן ההורגו, שההורגו אינו מוציאו אלא מנה"ז והמחטיאו מוציאו מן העוה"ז ומן העוה"ב, וא"כ לבן בקש לעקור את הכל, והיינו באופן רוחני. ולפ"ד זה א"ש היטב, שמכיון דזה חלק הדרש של יציאת מצרים, א"כ בחלק הדרש הרי בודאי גדול חטאו של

את הגוי אשר יעבדו דן אנכי לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל, ועיי"ש ברמב"ן ורב"ח שהביאו את כל המדרשים בענין זה, הרי שלפי מדרשו ברית בין הבתרים זה ההבטחה שהקב"ה יושיענו בכל הגלויות, ולכן בתור הקדמה לחלק הדרש של ההגדה, מקודם שאומרים צא ולמד, אנו מכריזים שכל קיומנו בכל הגלויות הוא רק בעבור ההבטחה של ברית בין הבתרים, ואף שלפי פשוטו אין זה אלא ביציאת מצרים, אבל לפי הפנימיות זה בכל הדורות, והראיה שהרי בכל דור ועוד עומדים עלינו לכולתינו והקב"ה מצילנו מידם, ובהכרח שהפשט הוא עומק הדבר ופנימתו והאמת, ולכן עכשיו אנו מוכנים ללמוד בדרוש ובעמקות את האמיתיות של סיפור יציאת מצרים, כי הרי זה האמת לאמתה וכפי שמוכח בכל הדורות, ובהכרח שזה הוא האמת!

ולכן בתפלת והוא רחום שאנו מתפללים בב' וה' על צרות כלל ישראל ועל דחיית הגאולה אנו אומרים אבינו מלכנו

זכר והבט לברית בין הבתרים, הבטחת לנו את כל הגזרות, כבר עברנו את האימה, את החשכה גדולה, כבר נפלת עליו, הגיע הזמן שגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, איפה הוא הרכוש גדול שהבטחת לנו!

והנה חז"ל אומרים לנו בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל, וכמו שבגאולה הראשונה היתה לנו גאולה בפשט ובדרש, כמו כן עתידים ליגאל לפי הפשט ולפי הדרש, וכמו שבניסן הראשון עיקר הגאולה היתה גאולת הדרש, היינו הגאולה הרוחנית שנהפכנו מעבדי פרעה לעבדי ה', כמו כן הגאולה בזמן הזה תלויה בגאולה הרוחנית, הגאולה של מעבדות לחרות תלויה בגאולת מאפלה לאורה, כשאנו נרשה לעצמו להגאל ולשחרר את עצמנו מטומאת מצרים, ומטומאת אמריקה, להרגיש את עצמנו שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, ממילא נגאל ג"כ בדרך הפשט נמי, שכבר יפסקו הצרות והשעבודים שהגויים משעבדים אותנו.